Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ένατο τμήμα)

της 21ης Μαρτίου 2024*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Συμβάσεις καταναλωτικής πίστης – Οδηγία 2008/48/ΕΚ – Άρθρο 3, στοιχείο ζ', άρθρο 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', και άρθρο 23 – Συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή – Μη αναγραφή του σχετικού κόστους – Κύρωση – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Άρθρο 3, παράγραφος 1, άρθρο 4, παράγραφος 2, άρθρο 6, παράγραφος 1, άρθρο 7, παράγραφος 1 – Σημείο 1, στοιχείο ξ', του παραρτήματος της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ – Συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση πίστωσης – Ρήτρες που παρέχουν σε καταναλωτή ο οποίος αγοράζει τις υπηρεσίες αυτές προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για τη χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου, καθώς και τη δυνατότητα να μεταθέτει ή να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές των μηνιαίων δόσεων της πίστωσης έναντι της καταβολής πρόσθετων επιβαρύνσεων»

Στην υπόθεση C-714/22,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Sofiyski rayonen sad (πρωτοδικείο Σόφιας, Βουλγαρία) με απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2022, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 22 Νοεμβρίου 2022, στο πλαίσιο της δίκης

S.R.G.

κατά

Profi Credit Bulgaria EOOD,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (ένατο τμήμα),

συγκείμενο από την O. Spineanu-Matei (εισηγήτρια), πρόεδρο τμήματος, τον S. Rodin και την L. S. Rossi, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: J. Richard de la Tour

γραμματέας: R. Stefanova-Kamisheva, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 15ης Νοεμβρίου 2023,

* Γλώσσα διαδικασίας: η βουλγαρική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η Profi Credit Bulgaria EOOD, εκπροσωπούμενη από τον H. Hinov και την M. Voynova, advokati, και την K. Vodinova-Milcheva,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τις N. Nikolova και I. Rubene και τον N. Ruiz García,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 1, του άρθρου 4, παράγραφοι 1 και 2, του άρθρου 6, παράγραφος 1, και του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29), του σημείου 1, στοιχείο ξ′, του παραρτήματος της οδηγίας 93/13, καθώς και του άρθρου 3, στοιχείο ζ′, του άρθρου 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ′, και του άρθρου 23 της οδηγίας 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2008, L 133, σ. 66).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της S.R.G., με έδρα τη Βουλγαρία, και της Profi Credit Bulgaria EOOD, πιστωτικού ιδρύματος βουλγαρικού δικαίου, σχετικά με την ακυρότητα σύμβασης πίστωσης και με τις εξ αυτής απορρέουσες συνέπειες όσον αφορά την επιστροφή ποσών οφειλόμενων για τόκους και έξοδα που καταβλήθηκαν δυνάμει της σύμβασης αυτής.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 93/13

3 Κατά το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δε μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιας ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο μιας σύμβασης, εάν η συνολική αξιολόγηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρ' όλα αυτά, πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης.

Εάν ο επαγγελματίας ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει το βάρος της απόδειξης.

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

4 Το άρθρο 4 της οδηγίας προβλέπει τα ακόλουθα:

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

5 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

6 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

7 Το παράρτημα της οδηγίας 93/13 φέρει τον τίτλο «[ρ]ήτρες που αναφέρονται στο άρθρο 3 παράγραφος 3». Το σημείο 1, στοιχείο ξ', της οδηγίας αυτής έχει ως εξής:

«1. Ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα:

[…]

ξ) να υποχρεώνουν τον καταναλωτή να εκπληρώνει όλες τις υποχρεώσεις του ενώ ταυτόχρονα ο επαγγελματίας δεν έχει εκπληρώσει τις δικές του».

Η οδηγία 2008/48

8 Οι αιτιολογικές σκέψεις 19, 20, 43 και 47 της οδηγίας 2008/48 αναφέρουν τα κατωτέρω:

«(19) Για να μπορεί ο καταναλωτής να λαμβάνει την απόφασή του με πλήρη γνώση των πραγμάτων, θα πρέπει να του παρέχεται, πριν από τη σύναψη της σύμβασης πίστωσης, επαρκές ενημερωτικό υλικό, το οποίο ο καταναλωτής να έχει τη δυνατότητα να παίρνει μαζί του και να το μελετά, για τους όρους και το κόστος της πίστωσης και για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει. Για να εξασφαλισθεί η πληρέστερη δυνατή διαφάνεια και συγκρισιμότητα των προσφορών, αυτή η πληροφόρηση θα πρέπει να περιλαμβάνει ειδικότερα το συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο [(ΣΕΠΕ)] που ισχύει για τη χορήγηση της πίστωσης το οποίο πρέπει να καθορίζεται σε όλη την Κοινότητα με τον ίδιο τρόπο. […]

(20) Το συνολικό κόστος της καταναλωτικής πίστωσης θα πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις δαπάνες, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, των προμηθειών, των φόρων, των αμοιβών σε μεσίτες πιστώσεων και οποιωνδήποτε άλλων τελών που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής σε σχέση με τη σύμβαση πίστωσης, εκτός από τα συμβολαιογραφικά έξοδα. […]

[…]

(43) Προκειμένου να προωθηθούν η εδραίωση και η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και να διασφαλισθεί υψηλός βαθμός προστασίας των καταναλωτών στο σύνολο της Κοινότητας, είναι ανάγκη να εξασφαλισθεί η συγκρισιμότητα των πληροφοριών που αφορούν τα [ΣΕΠΕ] σε όλη την Κοινότητα. […] Επομένως, η παρούσα οδηγία θα πρέπει να ορίζει με σαφή και σφαιρικό τρόπο το συνολικό κόστος της πίστης για τον καταναλωτή.

[…]

(47) Τα κράτη μέλη θα πρέπει να καθορίσουν κανόνες για τις κυρώσεις που θα εφαρμόζονται στις παραβάσεις των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται δυνάμει της παρούσας οδηγίας και να εξασφαλίσουν την εφαρμογή τους. Η επιλογή των κυρώσεων εμπίπτει στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών, και οι προβλεπόμενες κυρώσεις θα πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.»

9 Το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής, το οποίο επιγράφεται «Ορισμοί», ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

[…]

ζ) “συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή”: το σύνολο των επιβαρύνσεων, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, των προμηθειών, των φόρων και των κάθε άλλου είδους αμοιβών, που καλείται να πληρώσει ο καταναλωτής για τη σύμβαση πίστωσης και τα οποία γνωρίζει ο πιστωτικός φορέας, πλην των συμβολαιογραφικών δαπανών· τα έξοδα που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση πίστωσης, ιδίως τα ασφάλιστρα, περιλαμβάνονται επίσης εάν, επιπλέον, η σύναψη της σύμβασης υπηρεσίας είναι υποχρεωτική για την έγκριση της πίστωσης ή για τη χορήγησή της υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που διαφημίζονται·

[…]

θ) “[ΣΕΠΕ]”: το συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή, εκφραζόμενο ως ετήσιο ποσοστό του συνολικού ποσού της πίστωσης, συμπεριλαμβανομένου, κατά περίπτωση, του κόστους, σύμφωνα με το άρθρο 19 παράγραφος 2·

[…]».

10 Το άρθρο 10 της εν λόγω οδηγίας, με τίτλο «Πληροφορίες που πρέπει να περιλαμβάνονται στη σύμβαση πίστωσης», ορίζει στην παράγραφο 2 τα εξής:

«Η σύμβαση πίστωσης πρέπει να προσδιορίζει, με τρόπο σαφή και ευσύνοπτο:

[…]

ζ) το [ΣΕΠΕ] και το συνολικό ποσό που πρέπει να πληρώσει ο καταναλωτής, υπολογιζόμενο κατά τη στιγμή της σύναψης της σύμβασης πίστωσης· πρέπει να αναφέρονται όλα τα τεκμήρια που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του επιτοκίου αυτού·

[…]».

11 Το άρθρο 19 της ίδιας οδηγίας, που φέρει τον τίτλο «Υπολογισμός του [ΣΕΠΕ]», ορίζει στην παράγραφο 2 τα εξής:

«Κατά τον υπολογισμό του [ΣΕΠΕ], προσδιορίζεται το συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή, χωρίς να συνυπολογίζονται τα έξοδα με τα οποία επιβαρύνεται ο καταναλωτής, εφόσον έχει παραβεί οποιαδήποτε από τις υποχρεώσεις του βάσει της σύμβασης πίστωσης, και τα επιπλέον της τιμής αγοράς έξοδα που οφείλει να πληρώσει κατά την αγορά αγαθών ή υπηρεσιών, είτε αγοράζει επί πιστώσει είτε τοις μετρητοίς.

Τα έξοδα για την τήρηση λογαριασμού στον οποίο εγγράφονται ταυτόχρονα καταβολές και αναλήψεις, τα έξοδα για τη χρήση μέσου πληρωμής που επιτρέπει ταυτόχρονα τη διενέργεια καταβολών και αναλήψεων καθώς και τα λοιπά έξοδα τα σχετικά με καταβολές, περιλαμβάνονται στο συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή, εκτός εάν το άνοιγμα του λογαριασμού είναι προαιρετικό και τα έξοδα του λογαριασμού έχουν προσδιορισθεί σαφώς και αυτοτελώς στη σύμβαση πίστωσης ή οιαδήποτε άλλη σύμβαση η οποία συνάπτεται με τον καταναλωτή.»

12 Το άρθρο 22 της οδηγίας 2008/48, με τίτλο «Εναρμόνιση και αναγκαστικός χαρακτήρας της παρούσας οδηγίας», προβλέπει τα εξής:

«[…]

3. Τα κράτη μέλη μεριμνούν επίσης ώστε οι διατάξεις που θεσπίζουν κατ’ εφαρμογή της παρούσας οδηγίας να μην καταστρατηγούνται μέσω του τρόπου διατύπωσης των συμβάσεων, ιδίως με την ενσωμάτωση αναλήψεων ή συμβάσεων πίστωσης, που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας, σε συμβάσεις πίστωσης ο χαρακτήρας ή ο σκοπός των οποίων θα επέτρεπε την αποφυγή της εφαρμογής της.

4. Εάν η σύμβαση πίστωσης συνδέεται στενά με το έδαφος ενός ή περισσοτέρων κρατών μελών, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου οι καταναλωτές να μην στερούνται

της προστασίας που τους παρέχει η παρούσα οδηγία εξαιτίας της επιλογής δικαίου τρίτης χώρας ως εφαρμοστέου δικαίου της σύμβασης πίστωσης.»

13 Το άρθρο 23 της οδηγίας αυτής, με τίτλο «Κυρώσεις», προβλέπει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τους κανόνες για τις κυρώσεις που επισύρουν οι παραβάσεις των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται δυνάμει της παρούσας οδηγίας και λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή των διατάξεων αυτών. Οι κυρώσεις που προβλέπονται εν προκειμένω πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές.»

Το βουλγαρικό δίκαιο

Ο νόμος περί ενοχικών σχέσεων και συμβάσεων

14 Ο Zakon za zadalzheniyata i dogovorite (νόμος περί ενοχικών σχέσεων και συμβάσεων, DV αριθ. 275, της 22ας Νοεμβρίου 1950), προβλέπει στο άρθρο 26 τα εξής:

«Συμβάσεις που αντίκεινται στον νόμο ή τον καταστρατηγούν καθώς και συμβάσεις αντίθετες προς τα χρηστά ήθη, περιλαμβανομένων των κληρονομικών συμβάσεων, είναι άκυρες.»

Ο ZPK

15 Ο Zakon za potrebitelskia kredit (νόμος περί καταναλωτικής πίστης, DV αριθ. 18, της 5ης Μαρτίου 2010, στο εξής: ZPK) προβλέπει στο άρθρο 10bis τα εξής:

«(1) Ο πιστωτικός φορέας μπορεί να χρεώνει στον καταναλωτή έξοδα και προμήθειες για συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης.

(2) Ο πιστωτικός φορέας δεν μπορεί να απαιτεί την καταβολή εξόδων και προμηθειών για πράξεις που αφορούν ανάληψη και διαχείριση της πίστωσης.

(3) Ο πιστωτικός φορέας μπορεί να εισπράξει μόνον άπαξ έξοδα και/ή προμήθεια για μία και την αυτή πράξη.

(4) Η σύμβαση καταναλωτικής πίστης πρέπει να καθορίζει με σαφήνεια και ακρίβεια το είδος και το ύψος των εξόδων και/ή προμηθειών, καθώς και την πράξη για την οποία χρεώνονται.»

16 Κατά το άρθρο 11 του ZPK:

«(1) Η σύμβαση καταναλωτικής πίστης συντάσσεται σε κατανοητή γλώσσα και περιέχει:

[…]

10. το [ΣΕΠΕ] και το συνολικό ποσό που οφείλει ο καταναλωτής, υπολογιζόμενα κατά τη στιγμή της σύναψης της σύμβασης πίστωσης· πρέπει να αναφέρονται όλα τα τεκμήρια που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του επιτοκίου αυτού, όπως ορίζονται στο παράρτημα 1·

[…]».

17 Το άρθρο 19 ZPK έχει ως εξής:

«(1) Το [ΣΕΠΕ] της πίστωσης είναι το ποσό του τρέχοντος και του μελλοντικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή (τόκοι, άλλα άμεσα ή έμμεσα έξοδα, προμήθειες ή αμοιβές κάθε είδους, […]), εκφραζόμενο ως ετήσιο ποσοστό του συνολικού ποσού της πίστωσης.

(2) Το [ΣΕΠΕ] της πίστωσης υπολογίζεται με τη χρήση ενός τύπου […]

(3) Ο υπολογισμός του [ΣΕΠΕ] της πίστωσης δεν περιλαμβάνει έξοδα:

1. που καταβάλλει ο καταναλωτής σε περίπτωση μη εκπλήρωσης των υποχρεώσεών του που απορρέουν από τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης·

2. πλην της τιμής αγοράς του αγαθού ή της υπηρεσίας με την οποία επιβαρύνεται κατά την αγορά αγαθού ή παροχής υπηρεσιών, ανεξαρτήτως του αν αυτή πραγματοποιείται τοις μετρητοίς ή επί πιστώσει.

3. της τήρησης λογαριασμού σε σχέση με τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης, όπου τα έξοδα […] προσδιορίζονται σαφώς και χωριστά στη σύμβαση πίστωσης ή σε οποιαδήποτε άλλη σύμβαση που συνάπτεται με τον καταναλωτή.

(4) […] Το [ΣΕΠΕ] δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει, σε βουλγαρικά λέβα (BGN) ή σε αλλοδαπό νόμισμα, το πενταπλάσιο των τόκων υπερημερίας υπολογιζομένων με το νόμιμο επιτόκιο που καθορίζει απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας.

(5) […] Οι συμβατικές ρήτρες που υπερβαίνουν τα καθοριζόμενα στην παράγραφο 4 έξοδα θεωρούνται άκυρες.

(6) […] Στις περιπτώσεις καταβολών βάσει συμβάσεων που περιέχουν ρήτρες οι οποίες ακυρώθηκαν δυνάμει της παραγράφου 5, τα ποσά που καταβλήθηκαν καθ' υπέρβαση του ορίου της παραγράφου 4 καταλογίζονται στις επόμενες καταβολές του δανείου.»

18 Το άρθρο 21 ZPK έχει ως εξής:

«(1) Είναι άκυρη κάθε ρήτρα σύμβασης καταναλωτικής πίστης η οποία έχει ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα την καταστρατήγηση των απαιτήσεων του παρόντος νόμου.

(2) Είναι άκυρη κάθε ρήτρα σύμβασης καταναλωτικής πίστης με σταθερό επιτόκιο η οποία προβλέπει αποζημίωση του πιστωτικού φορέα υψηλότερη από την οριζόμενη στο άρθρο 32, παράγραφος 4.»

19 Το άρθρο 22 του ZPK ορίζει τα ακόλουθα:

«[…] Σε περίπτωση μη τήρησης των απαιτήσεων του άρθρου 10, παράγραφος 1, του άρθρου 11, παράγραφος 1, σημεία 7 έως 12 και 20, και παράγραφος 2, καθώς και του άρθρου 12, παράγραφος 1, σημεία 7 έως 9, η σύμβαση καταναλωτικής πίστεως είναι άκυρη.»

20 Το άρθρο 23 του ZPK προβλέπει τα κατωτέρω:

«Όταν η σύμβαση καταναλωτικής πίστης κηρύσσεται άκυρη, ο καταναλωτής οφείλει μόνο την καθαρή αξία (του κεφαλαίου) του δανείου· δεν οφείλει τόκους ή άλλα έξοδα της πίστωσης.»

21 Κατά το άρθρο 1, σημείο 1, των συμπληρωματικών διατάξεων του ZPK:

«Για τους σκοπούς του παρόντος νόμου:

ως “συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή” νοείται το σύνολο του κόστους της πίστωσης, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, των προμηθειών, των φόρων, των αμοιβών των μεσιτών πιστώσεων και κάθε άλλου είδους εξόδων συνδεόμενων άμεσα με τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής και τα οποία γνωρίζει ο πιστωτικός φορέας, συμπεριλαμβανομένων των εξόδων για συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση πίστωσης, ιδίως τα ασφάλιστρα, εάν, επιπλέον, η σύναψη της σύμβασης υπηρεσίας είναι υποχρεωτική για την έγκριση της πίστωσης, ή κατ’ εφαρμογήν των εμπορικών όρων και προϋποθέσεων. Το συνολικό κόστος της καταναλωτικής πίστης δεν περιλαμβάνει τα συμβολαιογραφικά έξοδα.»

Ο GPK

22 Ο Grazhdanski protsesualen kodeks (κώδικας πολιτικής δικονομίας, DV αριθ. 59 της 20ής Ιουλίου 2007, στο εξής: GPK) ορίζει στο άρθρο 7, παράγραφος 3, τα εξής:

«[…] Ο δικαστής ελέγχει αυτεπαγγέλτως την ύπαρξη καταχρηστικών ρητρών σε σύμβαση συναφθείσα με καταναλωτή. Παρέχει στους διαδίκους τη δυνατότητα να υποβάλουν παρατηρήσεις επί των ζητημάτων αυτών.»

23 Κατά το άρθρο 78 του GPK:

«(1) Τα τέλη που κατέβαλε ο ενάγων, τα έξοδα και, εφόσον ο ενάγων εκπροσωπήθηκε από δικηγόρο, η αμοιβή του τελευταίου βαρύνουν τον εναγόμενο ανάλογα με το μέρος της αγωγικής απαίτησης που έγινε δεκτό.

(2) Όταν ο εναγόμενος, με τη συμπεριφορά του, δεν προκάλεσε τη δίκη και αναγνωρίζει το βάσιμο της αγωγής, τα έξοδα επιβάλλονται στον ενάγοντα.

(3) Ο εναγόμενος δικαιούται και αυτός να ζητήσει την απόδοση των δικαστικών εξόδων στα οποία υποβλήθηκε, κατ’ αναλογία προς το μέρος της αγωγικής απαίτησης που απορρίφθηκε.

(4) Ο εναγόμενος δικαιούται επίσης απόδοση των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση θέσης της υπόθεσης στο αρχείο.

[…]»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

24 Στις 10 Οκτωβρίου 2019 οι διάδικοι της κύριας δίκης συνήψαν σύμβαση καταναλωτικής πίστης με αντικείμενο δάνειο ποσού 5 000 βουλγαρικών λέβα (BGN) (περίπου 2 500 ευρώ) για χρονικό διάστημα 36 μηνών, με ετήσιο επιτόκιο 41 % και ΣΕΠΕ 49,02 %. Το συνολικό ποσό που έπρεπε να επιστραφεί βάσει της σύμβασης αυτής ανερχόταν σε 8 765,02 BGN (περίπου 4 400 ευρώ).

25 Η εν λόγω σύμβαση προέβλεπε ότι ο πελάτης είχε τη δυνατότητα να αποκτήσει μία ή περισσότερες συμπληρωματικές υπηρεσίες των οποίων οι κανόνες χρήσης καθορίζονταν στους γενικούς όρους της ίδιας σύμβασης. Έτσι, δυνάμει του σημείου 15 των τελευταίων, ο πελάτης μπορούσε να επιλέξει να μην αγοράσει συμπληρωματική υπηρεσία ή να αγοράσει μία ή

περισσότερες εξ αυτών. Το σημείο 15.1 των όρων αυτών περιέγραφε την υπηρεσία «Fast» ως την παροχή στον πελάτη που αγόραζε την υπηρεσία αυτή δικαιώματος προτεραιότητας κατά την εξέταση της αίτησής του για τη χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση των κεφαλαίων, η οποία έπρεπε να λάβει χώρα εντός 24 ωρών από την εκ μέρους του πιστωτικού φορέα παραλαβή της υπογεγραμμένης σύμβασης πίστωσης. Στο σημείο 15.2 των εν λόγω όρων, η υπηρεσία «Flexi» περιγραφόταν ως το δικαίωμα τροποποίησης, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, του αρχικού σχεδίου αποπληρωμής. Η τελευταία αυτή υπηρεσία παρείχε τη δυνατότητα χρονικής μετάθεσης της καταβολής μηνιαίων δόσεων σε περίπτωση, μεταξύ άλλων, ανικανότητας προς εργασία, καταγγελίας της σύμβασης εργασίας, άδειας άνευ αποδοχών, απώλειας ή φθοράς περιουσίας κατόπιν καταστροφής ή κατόπιν θανάτου του προσώπου που συμβάλλει στα εισοδήματα του νοικοκυριού. Κατά το σημείο 15.2.2.1 των ίδιων όρων, προκειμένου ο πελάτης να τύχει της ως άνω υπηρεσίας «Flexi», έπρεπε να υπογραφεί τροποποιητική πράξη της σύμβασης.

26 Η S.R.G. επέλεξε να αγοράσει τις συμπληρωματικές υπηρεσίες «Fast» και «Flexi» έναντι τιμήματος 1 250 BGN (περίπου 625 ευρώ) και 2 500 BGN (περίπου 1 250 ευρώ) αντιστοίχως. Δεδομένου ότι οι τιμές αυτές περιελήφθησαν στο σχέδιο αποπληρωμής ως συστατικά στοιχεία της επίμαχης σύμβασης πίστωσης, αύξησαν το συνολικό προς αποπληρωμή ποσό σε 12 515,02 BGN (περίπου 6 257 ευρώ).

27 Κατά το αιτούν δικαστήριο, στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν αμφισβητείται ότι οι συμπληρωματικές αυτές υπηρεσίες ζητήθηκαν ελεύθερα κατά τη σύναψη της επίμαχης σύμβασης πίστωσης, χωρίς να προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι η S.R.G. παραπλανήθηκε όσον αφορά τη φύση της σύμβασης αυτής και ότι η Profi Credit Bulgaria δεν θα είχε εγκρίνει τη χορήγηση της εν λόγω πίστωσης εάν οι συγκεκριμένες υπηρεσίες δεν είχαν αγοραστεί.

28 Η S.R.G. άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αρνητική αναγνωριστική αγωγή με αίτημα να διαπιστωθεί ότι δεν οφείλει στην Profi Credit Bulgaria συνολικό ποσό 7 515,02 BGN (περίπου 3 775 ευρώ), εκ των οποίων 3 765,02 BGN (περίπου 1 900 ευρώ) αντιστοιχούν στο συνολικό ποσό των συμβατικών τόκων, με συνυπολογισμό του ετήσιου επιτοκίου και του ΣΕΠΕ για όλη τη διάρκεια της επίμαχης σύμβασης πίστωσης, και 3 750 BGN (περίπου 1 875 ευρώ) στο σύνολο των οφειλόμενων ποσών για τις συμπληρωματικές υπηρεσίες «Fast» και «Flexi».

29 Κατά την S.R.G., οι συμβατικές ρήτρες που προβλέπουν την υποχρέωση πληρωμής των εν λόγω τόκων και υπηρεσιών είναι άκυρες διότι αντιβαίνουν στα χρηστά ήθη. Αφενός, η ενάγουσα της κύριας δίκης υποστηρίζει ότι οι εν λόγω υπηρεσίες, για τις οποίες αξιώνεται αμοιβή ποσού υπερβαίνοντος το ήμισυ του ποσού του δανείου, εμπίπτουν στην πραγματικότητα στη δραστηριότητα της διαχείρισης πιστώσεων. Κατά το άρθρο 10bis, παράγραφος 2, του ZPK, ο πιστωτικός φορέας δεν μπορεί να απαιτήσει την καταβολή εξόδων και προμηθειών για τη δραστηριότητα αυτή. Αφετέρου, η ενάγουσα της κύριας δίκης υποστηρίζει ότι το τίμημα των ίδιων υπηρεσιών έπρεπε να έχει περιληφθεί στο ΣΕΠΕ, διότι αντιπροσωπεύει κόστος περιλαμβανόμενο στη σύμβαση πίστωσης και στο επίμαχο σχέδιο αποπληρωμής. Ο πιστωτικός φορέας όμως σκοπίμως παρέλειψε να συμπεριλάβει το τίμημα αυτό στο ΣΕΠΕ προκειμένου να καταστρατηγήσει το άρθρο 19, παράγραφος 4, του ZPK, κατά το οποίο το ΣΕΠΕ δεν μπορεί να υπερβαίνει, σε βουλγαρικά λέβα (BGN) ή σε αλλοδαπό νόμισμα, το πενταπλάσιο των τόκων υπερημερίας υπολογιζομένων με το νόμιμο επιτόκιο.

30 Αντιθέτως, η Profi Credit Bulgaria ισχυρίζεται ότι η S.R.G. επέλεξε να αγοράσει τις συμπληρωματικές υπηρεσίες «Fast» και «Flexi» εν γνώσει των πληροφοριών που της είχε παράσχει το πιστωτικό ίδρυμα πριν από τη σύναψη της επίμαχης σύμβασης πίστωσης και ότι η S.R.G. έκανε χρήση των εν λόγω υπηρεσιών. Όσον αφορά τα επιτόκια και τον υπολογισμό του

ΣΕΠΕ, η εναγομένη της κύριας δίκης υποστηρίζει ότι η εν λόγω σύμβαση πίστωσης όριζε ότι ο υπολογισμός αυτός πραγματοποιείται βάσει των αρχικών ποσών των τόκων και των λοιπών εξόδων και ότι εφαρμόζεται μέχρι τη λήξη της διάρκειας ισχύος της εν λόγω σύμβασης.

31 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, πρώτον, ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 2008/48, ιδίως ως προς τον καθορισμό του ΣΕΠΕ, ως προς τις συνέπειες της ανακριβούς αναγραφής του επιτοκίου αυτού σε σύμβαση πίστωσης, καθώς και ως προς τον αναλογικό χαρακτήρα της κύρωσης που προβλέπει η βουλγαρική νομοθεσία σε περίπτωση ανακριβούς αναγραφής του εν λόγω επιτοκίου.

32 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά το άρθρο 22 του ZPK, σε συνδυασμό με το άρθρο 11, παράγραφος 1, σημείο 10, και το άρθρο 23 του ZPK, η σύμβαση καταναλωτικής πίστης στην οποία δεν αναγράφεται το ΣΕΠΕ είναι άκυρη, ο δε καταναλωτής οφείλει να καταβάλει μόνον την καθαρή αξία του δανείου, χωρίς τόκους ή έξοδα. Επομένως, το εν λόγω δικαστήριο διερωτάται αν, εν προκειμένω, η συμφωνηθείσα αμοιβή για τις συμπληρωματικές υπηρεσίες «Fast» και «Flexi» συνιστά κόστος το οποίο έπρεπε να έχει περιληφθεί στον τύπο υπολογισμού του ΣΕΠΕ, σύμφωνα με το άρθρο 3, στοιχείο ζ′, της οδηγίας 2008/48, και αν η ανακριβής αναγραφή του επιτοκίου αυτού στην επίμαχη σύμβαση πίστωσης μπορούσε να εξομοιωθεί με μη αναγραφή του εν λόγω επιτοκίου. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, επιπλέον, ως προς τον αναλογικό χαρακτήρα, κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, εθνικής ρύθμισης η οποία επιβάλλει ως κύρωση την ακυρότητα σύμβασης στην οποία αναγράφεται εσφαλμένο ΣΕΠΕ, με αποτέλεσμα ο πιστωτικός φορέας να εκπίπτει του δικαιώματός του επί των τόκων και των εξόδων που προβλέπει η σύμβαση αυτή.

33 Δεύτερον, επισημαίνοντας την υποχρέωσή του να ελέγχει τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 93/13, ιδίως ως προς το ζήτημα αν οι ρήτρες σύμβασης πίστωσης που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες, όπως οι επίμαχες στη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί, εμπίπτουν στο κύριο αντικείμενο της εν λόγω σύμβασης πίστωσης και, ενδεχομένως, αν έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα.

34 Τρίτον και τελευταίον, πάντοτε υπό το πρίσμα της οδηγίας 93/13, όπως ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578), το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς την κατανομή των δικαστικών εξόδων, ιδίως δε ως προς το ζήτημα αν ενδεχόμενη υποχρέωση της S.R.G. να φέρει μέρος των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση που γίνει εν μέρει δεκτή η αγωγή της συνιστά παράβαση του άρθρου 6, παράγραφος 1, και του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής.

35 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Sofiyski rayonen sad (πρωτοδικείο Σόφιας, Βουλγαρία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 3, στοιχείο ζ′, της οδηγίας [2008/48] την έννοια ότι τα έξοδα που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες στο πλαίσιο σύμβασης καταναλωτικής πίστης, όπως τα έξοδα που αφορούν τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των δόσεων και μείωσης του ποσού τους, αποτελούν μέρος του ΣΕΠΕ της πίστωσης;

2) Έχει το άρθρο 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', της οδηγίας [2008/48] την έννοια ότι η εσφαλμένη αναγραφή του ΣΕΠΕ σε σύμβαση πίστωσης μεταξύ ενός επαγγελματία και ενός καταναλωτή (δανειολήπτη) πρέπει να θεωρείται ως παράλειψη μνείας του ΣΕΠΕ στη σύμβαση πίστωσης και ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εφαρμόζει τις έννομες συνέπειες που προβλέπει το εθνικό δίκαιο για την παράλειψη μνείας του ΣΕΠΕ σε σύμβαση καταναλωτικής πίστης;

3) Έχει το άρθρο 22, παράγραφος 4, της οδηγίας [2008/48] την έννοια ότι είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας η κύρωση την οποία προβλέπει το εθνικό δίκαιο σε περίπτωση που το ΣΕΠΕ δεν αναγράφεται με σαφήνεια στη σύμβαση καταναλωτικής πίστης και η οποία συνίσταται στην ακυρότητα της σύμβασης καταναλωτικής πίστης, με συνέπεια να πρέπει να επιστρέφεται αποκλειστικά και μόνον το κεφάλαιο που χορηγήθηκε;

4) Έχει το άρθρο 4, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας [93/13] την έννοια ότι τα έξοδα που αφορούν πακέτο συμπληρωματικών υπηρεσιών, οι οποίες προβλέπονται σε συμφωνία που είναι συμπληρωματική σε σχέση με σύμβαση καταναλωτικής πίστης και έχει συναφθεί χωριστά και συμπληρωματικά προς την κύρια σύμβαση, πρέπει να θεωρούνται μέρος του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης και ότι, ως εκ τούτου, δεν μπορούν να αποτελούν αντικείμενο του ελέγχου του καταχρηστικού χαρακτήρα;

5) Έχει το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας [93/13], σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ξ', του παραρτήματος της οδηγίας αυτής, την έννοια ότι ρήτρα που περιέχεται σε σύμβαση που αφορά υπηρεσίες συμπληρωματικές σε σχέση με καταναλωτική πίστη είναι καταχρηστική, όταν με αυτήν παρέχεται στον καταναλωτή η αφηρημένη δυνατότητα να μεταθέτει και να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές του, πλην όμως οφείλει για τη δυνατότητα αυτή τέλη ακόμη και αν δεν κάνει χρήση της;

6) Έχουν τα άρθρα 6, παράγραφος 1, και 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας την έννοια ότι αντιτίθενται σε ρύθμιση σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται η επιβολή μέρους των δικαστικών εξόδων εις βάρος του καταναλωτή στις ακόλουθες περιπτώσεις: [πρώτον,] όταν γίνεται εν μέρει δεκτό το αίτημα να αναγνωρισθεί η μη οφειλή ορισμένων ποσών λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας […], [δεύτερον,] όταν η ενάσκηση του δικαιώματος του καταναλωτή όσον αφορά τον ποσοτικό προσδιορισμό της απαίτησης είναι πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής και[, τρίτον,] σε κάθε περίπτωση καταχρηστικής ρήτρας, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων στις οποίες η ύπαρξη της καταχρηστικής ρήτρας δεν έχει άμεση επίδραση, εν όλω ή εν μέρει, στο ύψος της αξίωσης του πιστωτικού φορέα ή όταν η ρήτρα δεν έχει άμεση σχέση με το αντικείμενο της δίκης;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

36 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, μολονότι το αιτούν δικαστήριο, κατά τη διατύπωση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, περιορίζεται στη μνεία της (συμπληρωματικής σε σχέση με τη σύμβαση καταναλωτικής πίστης) υπηρεσίας που παρέχει τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, εντούτοις, από την αίτηση

προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το ζήτημα που εγείρεται με το ερώτημα αυτό αφορά αμφότερες τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπληρωματικές υπηρεσίες, οι οποίες μνημονεύονται στη σκέψη 25 της παρούσας απόφασης.

37 Επομένως, προκειμένου να δοθεί χρήσιμη και πλήρης απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το εν λόγω προδικαστικό ερώτημα αφορά τις δύο αυτές συμπληρωματικές υπηρεσίες και ότι, με το συγκεκριμένο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2008/48 έχει την έννοια ότι τα έξοδα που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με σύμβαση καταναλωτικής πίστης, οι οποίες παρέχουν στον καταναλωτή που τις αγοράζει προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, εμπίπτουν στην έννοια του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή», κατά τη διάταξη αυτή, και, κατά συνέπεια, στην έννοια του «ΣΕΠΕ», κατά το εν λόγω άρθρο 3, στοιχείο θ'.

38 Κατά το άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2008/48, το «συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή» περιλαμβάνει το σύνολο των επιβαρύνσεων, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, των προμηθειών, των φόρων και των κάθε άλλου είδους αμοιβών, που καλείται να πληρώσει ο καταναλωτής για τη σύμβαση πίστωσης και τα οποία γνωρίζει ο πιστωτικός φορέας, πλην των συμβολαιογραφικών δαπανών. Κατά την ανωτέρω διάταξη, οι επιβαρύνσεις αυτές περιλαμβάνουν και τα έξοδα που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με τη σύμβαση πίστωσης, υπό τον όρο ότι η σύναψη της σύμβασης υπηρεσίας είναι υποχρεωτική για την έγκριση της πίστωσης ή για τη χορήγησή της υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που διαφημίζονται.

39 Δυνάμει του άρθρου 3, στοιχείο θ', της οδηγίας 2008/48, το ΣΕΠΕ αντιστοιχεί προς το συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή, εκφραζόμενο ως ετήσιο ποσοστό του συνολικού ποσού της πίστωσης, συμπεριλαμβανομένου, κατά περίπτωση, του κόστους, σύμφωνα με το άρθρο 19, παράγραφος 2, της ίδιας αυτής οδηγίας.

40 Προκειμένου να διασφαλιστεί ευρεία προστασία των καταναλωτών, ο νομοθέτης της Ένωσης προέκρινε έναν ευρύ ορισμό της έννοιας του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή» (απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Soho Group, C-686/19, EU:C:2020:582, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), ο οποίος εκτείνεται στο σύνολο των επιβαρύνσεων που καλείται να πληρώσει ο καταναλωτής για τη σύμβαση πίστωσης και τις οποίες γνωρίζει ο πιστωτικός φορέας (απόφαση της 21ης Απριλίου 2016, Radlinger και Radlingerová, C-377/14, EU:C:2016:283, σκέψη 84).

41 Επιπλέον, προκειμένου να διασφαλισθεί η προστασία αυτή, το άρθρο 22, παράγραφος 3, της οδηγίας 2008/48 επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μεριμνούν ώστε οι διατάξεις που θεσπίζουν προς εφαρμογή της οδηγίας αυτής να μην είναι δυνατό να καταστρατηγηθούν μέσω του γράμματος των ρητρών των συμβάσεων (απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2019, Lexitor, C-383/18, EU:C:2019:702, σκέψη 30).

42 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, προκειμένου να δοθεί απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει να εξεταστεί, αφενός, αν η απόκτηση των συγκεκριμένων συμπληρωματικών υπηρεσιών συνιστά προϋπόθεση για την έγκριση της πίστωσης ή αν καθίσταται υποχρεωτική κατ' εφαρμογήν των συμβατικών ρητρών και των εμπορικών όρων και, αφετέρου, αν πρόκειται πράγματι για υπηρεσίες συμπληρωματικές σε σχέση με την επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης σύμβαση πίστωσης και όχι για μεθόδευση που αποβλέπει στην απόκρυψη του πραγματικού κόστους της πίστωσης αυτής, όπως υποστηρίζει κατ' ουσίαν η S.R.G.

43 Συναφώς, πρέπει να διευκρινιστεί, εκ προοιμίου, ότι εναπόκειται αποκλειστικώς στο αιτούν δικαστήριο να προβεί στην ως άνω εξέταση λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία που έχει στη διάθεσή του. Κατά την εξέταση αυτή, το αιτούν δικαστήριο δεν μπορεί να στηριχθεί αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμπληρωματικές υπηρεσίες ζητήθηκαν ελεύθερα κατά τη σύναψη της εν λόγω σύμβασης πίστωσης ή ότι, όπως υποστήριξε η Profi Credit Bulgaria κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, τα οφειλόμενα βάσει της σύμβασης αυτής ποσά και τα σχετικά με τις υπηρεσίες αυτές έξοδα αναγράφονταν χωριστά στο αρχικό σχέδιο αποπληρωμής.

44 Το εν λόγω δικαστήριο πρέπει επίσης να εξετάσει το σύνολο των διατάξεων και των γενικών όρων της επίμαχης στην κύρια δίκη σύμβασης πίστωσης, καθώς και το νομικό και πραγματικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η σύμβαση αυτή, προκειμένου να κρίνει κατά πόσον η σύναψή της εξαρτήθηκε από την απόκτηση των συγκεκριμένων συμπληρωματικών υπηρεσιών ή κατέστη υποχρεωτική κατ' εφαρμογήν των εν λόγω διατάξεων και γενικών όρων ή των εμπορικών όρων και να ελέγξει μήπως μια συμβατική κατασκευή, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, είχε, στην πραγματικότητα, ως σκοπό να τεθεί εν μέρει εκτός του αυστηρού συμβατικού πλαισίου η αμοιβή για το δανεισθέν ποσό μέσω όρων σχετικών με τις συμπληρωματικές αυτές υπηρεσίες, με αποτέλεσμα να μην περιλαμβάνεται πλήρως στην εν λόγω σύμβαση και, κατά συνέπεια, να μην εμπίπτει ούτε στην έννοια του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή» ούτε στην έννοια του «ΣΕΠΕ», κατά την οδηγία 2008/48.

45 Ειδικότερα, σύμφωνα με τη νομολογία που υπομνήσθηκε στη σκέψη 41 της παρούσας απόφασης, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν ο μη συνυπολογισμός της τιμής των εν λόγω συμπληρωματικών υπηρεσιών στο ΣΕΠΕ αποσκοπούσε, στην πραγματικότητα, στην καταστρατήγηση της απαγόρευσης του άρθρου 19, παράγραφος 4, του ZPK, το οποίο προβλέπει ότι το επιτόκιο αυτό δεν μπορεί να υπερβαίνει, σε βουλγαρικά λέβα (BGN) και σε αλλοδαπό νόμισμα, το πενταπλάσιο των τόκων υπερημερίας υπολογιζομένων με το νόμιμο επιτόκιο που καθορίζει απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας.

46 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2008/48 έχει την έννοια ότι τα έξοδα που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με σύμβαση καταναλωτικής πίστης, οι οποίες παρέχουν στον καταναλωτή που τις αγοράζει προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, εμπίπτουν στην έννοια του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή», κατά τη διάταξη αυτή, και, κατά συνέπεια, στην έννοια του «ΣΕΠΕ», κατά το εν λόγω άρθρο 3, στοιχείο θ', όταν η απόκτηση των εν λόγω υπηρεσιών παρίσταται υποχρεωτική για την έγκριση της οικείας πίστωσης ή όταν οι υπηρεσίες αυτές συνιστούν μεθόδευση που αποσκοπεί στην απόκρυψη του πραγματικού κόστους της πίστωσης.

Επί του δεύτερου και του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

47 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, μολονότι το αιτούν δικαστήριο αναφέρθηκε, με το τρίτο ερώτημά του, στο άρθρο 22, παράγραφος 4, της οδηγίας 2008/48, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, όπως αυτή διευκρινίστηκε από το αιτούν δικαστήριο, προκύπτει ότι οι αμφιβολίες του αφορούν το άρθρο 23 της οδηγίας αυτής.

48 Εξάλλου, δεδομένου ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που μπορεί να είναι χρήσιμα για την εκδίκαση της υποθέσεως της κύριας δίκης, συνάγοντας από το σύνολο των στοιχείων που του παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, και ιδίως από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που χρήζουν ερμηνείας, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς (πρβλ. απόφαση της 22ας Απριλίου 2021, Profi Credit Slovakia, C-485/19, EU:C:2021:313, σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί απάντηση υπό το πρίσμα του εν λόγω άρθρου 23.

49 Κατά συνέπεια, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', και το άρθρο 23 της οδηγίας 2008/48 έχουν την έννοια ότι, όταν σε σύμβαση καταναλωτικής πίστης δεν αναγράφεται ΣΕΠΕ το οποίο να περιλαμβάνει όλα τα έξοδα που προβλέπονται στο άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας, αντιτίθενται στο να λογίζεται η σύμβαση αυτή ως μη υποκείμενη σε τόκους και έξοδα, με αποτέλεσμα η ακύρωσή της να συνεπάγεται μόνον την επιστροφή, από τον οικείο καταναλωτή, του κεφαλαίου του δανείου.

50 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα αυτά, πρέπει να υπομνησθεί, αφενός, ότι το άρθρο 10, παράγραφος 2, της οδηγίας 2008/48 προβαίνει σε πλήρη εναρμόνιση όσον αφορά τα στοιχεία που πρέπει υποχρεωτικώς να περιλαμβάνονται σε σύμβαση πίστωσης (πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2016, Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, σκέψη 56). Προς τούτο, το άρθρο 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', της οδηγίας αυτής προβλέπει ότι η σύμβαση πίστωσης πρέπει να προσδιορίζει, με τρόπο σαφή και ευσύνοπτο, το ΣΕΠΕ και το συνολικό ποσό που πρέπει να πληρώσει ο καταναλωτής, υπολογιζόμενα κατά τη στιγμή της σύναψης της σύμβασης πίστωσης.

51 Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι η μνεία του ΣΕΠΕ στη σύμβαση πίστωσης έχει ουσιώδη σημασία, ιδίως στο μέτρο που παρέχει στον καταναλωτή τη δυνατότητα να εκτιμήσει την έκταση της δεσμεύσεώς του (πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2016, Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, σκέψεις 67 και 70).

52 Αφετέρου, από το άρθρο 23 της οδηγίας 2008/48, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα της αιτιολογικής της σκέψης 47, προκύπτει ότι, μολονότι η επιλογή των κανόνων για τις κυρώσεις που επισύρουν οι παραβάσεις των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται δυνάμει της οδηγίας αυτής επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών, οι κυρώσεις αυτές πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές. Τούτο συνεπάγεται ότι η αυστηρότητα των εν λόγω κυρώσεων πρέπει να συνάδει με τη σοβαρότητα των παραβάσεων τις οποίες αυτές κολάζουν, διασφαλίζοντας ιδίως ένα όντως αποτρεπτικό αποτέλεσμα, τηρουμένης της γενικής αρχής της αναλογικότητας (πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2016, Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, σκέψεις 61 και 63 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

53 Λαμβανομένης υπόψη της ουσιώδους σημασίας που έχει για τον καταναλωτή η μνεία του ΣΕΠΕ σε μια τέτοια σύμβαση, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο εθνικός δικαστής μπορεί να εφαρμόσει αυτεπαγγέλτως εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι η παράλειψη της μνείας αυτής έχει ως συνέπεια ότι η εγκριθείσα πίστωση λογίζεται ως μη υποκείμενη σε τόκους και έξοδα (πρβλ. διάταξη της 16ης Νοεμβρίου 2010, Pohotovosť, C-76/10, EU:C:2010:685, σκέψη 77).

54 Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι, σε περίπτωση κατά την οποία σε σύμβαση πίστωσης αναγράφεται εκτιμώμενο ΣΕΠΕ, το ακριβές ύψος του οποίου αναμένεται να προσδιοριστεί μετά τη χορήγηση της πίστωσης, η ως άνω κύρωση της έκπτωσης του πιστωτικού φορέα από το δικαίωμα είσπραξης τόκων και εξόδων πρέπει να θεωρείται σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας, κατά την έννοια του άρθρου 23 της οδηγίας 2008/48 (πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2016, Home Credit Slovakia, C-42/15, EU:C:2016:842, σκέψεις 18 και 69 έως 71).

55 Εν προκειμένω, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, του ουσιώδους χαρακτήρα της μνείας του ΣΕΠΕ σε σύμβαση καταναλωτικής πίστης, προκειμένου οι καταναλωτές να είναι σε θέση να γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, και, αφετέρου, της απαίτησης να περιλαμβάνονται στον υπολογισμό του επιτοκίου αυτού όλα τα έξοδα που απαριθμεί το άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2008/48, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αναγραφή ΣΕΠΕ το οποίο δεν αντανακλά πιστά το σύνολο του κόστους αυτού στερεί από τον καταναλωτή τη δυνατότητα να προσδιορίσει την έκταση της δέσμευσής του με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως και η έλλειψη μνείας του επιτοκίου αυτού. Κατά συνέπεια, η κύρωση της έκπτωσης του πιστωτικού φορέα από το δικαίωμά του να εισπράξει τόκους και έξοδα, σε περίπτωση αναγραφής ενός ΣΕΠΕ που δεν περιλαμβάνει το σύνολο των εν λόγω εξόδων, αντανακλά τη σοβαρότητα της παράβασης αυτής και έχει αποτρεπτικό και αναλογικό χαρακτήρα.

56 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', και το άρθρο 23 της οδηγίας 2008/48 έχουν την έννοια ότι, όταν σε σύμβαση καταναλωτικής πίστης δεν αναγράφεται ΣΕΠΕ το οποίο να περιλαμβάνει όλα τα έξοδα που προβλέπονται στο άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας, δεν αντιτίθενται στο να λογίζεται η σύμβαση αυτή ως μη υποκείμενη σε τόκους και έξοδα, με αποτέλεσμα η ακύρωσή της να συνεπάγεται μόνον την επιστροφή, από τον οικείο καταναλωτή, του κεφαλαίου του δανείου.

Επί του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος

57 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι ρήτρες αφορώσες συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με σύμβαση καταναλωτικής πίστης, οι οποίες παρέχουν στον καταναλωτή που αγοράζει τις υπηρεσίες αυτές προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, εμπίπτουν στο κύριο αντικείμενο της σύμβασης αυτής, κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης, και, ως εκ τούτου, εκφεύγουν του ελέγχου του καταχρηστικού τους χαρακτήρα.

58 Προκαταρκτικώς, παρατηρείται ότι, μολονότι, κατά τη διατύπωση του ερωτήματος αυτού, οι επίμαχες στην κύρια δίκη συμπληρωματικές υπηρεσίες προβλέπονταν σε σύμβαση συμπληρωματική σε σχέση με την επίμαχη σύμβαση πίστωσης, το στοιχείο αυτό δεν προκύπτει σαφώς από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Εντούτοις, δεδομένου ότι οι ρήτρες που αφορούν τις υπηρεσίες αυτές συνδέονται εγγενώς με την εν λόγω σύμβαση, δεν μπορούν να υφίστανται αυτοτελώς, ελλείψει της σύμβασης αυτής, και τα σχετικά με τις εν λόγω υπηρεσίες έξοδα περιλαμβάνονται στο σχέδιο αποπληρωμής του δανείου. Κατά συνέπεια, οι ρήτρες αυτές πρέπει να εξεταστούν στο πλαίσιο της εν λόγω σύμβασης και σε σχέση με το αντικείμενό της, ανεξαρτήτως του αν περιλαμβάνονται στην ίδια τη σύμβαση ή σε σύμβαση συμπληρωματική αυτής.

59 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 εισάγει εξαίρεση από τον μηχανισμό του επί της ουσίας ελέγχου των καταχρηστικών ρητρών, όπως προβλέπεται στο πλαίσιο του συστήματος προστασίας των καταναλωτών που καθιερώνει η συγκεκριμένη οδηγία και ότι, ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται στενώς (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 34 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

60 Όσον αφορά την κατηγορία των συμβατικών ρητρών οι οποίες εμπίπτουν στην έννοια του «κύριου αντικειμένου της σύμβασης» κατά την ανωτέρω διάταξη, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι είναι εκείνες με τις οποίες καθορίζονται οι ουσιώδεις παροχές της οικείας σύμβασης και οι οποίες, ως τέτοιες, χαρακτηρίζουν τη σύμβαση. Αντιθέτως, οι ρήτρες που έχουν παρεπόμενο χαρακτήρα σε σχέση με εκείνες που καθορίζουν την ίδια την ουσία της συμβατικής σχέσης δεν είναι δυνατόν να εμπίπτουν στην εν λόγω έννοια (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 35 και 36 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

61 Οι κύριες παροχές μιας σύμβασης πίστωσης είναι ότι ο δανειστής αναλαμβάνει, πρωτίστως, την υποχρέωση να θέσει στη διάθεση του οφειλέτη ορισμένο χρηματικό ποσό και ο οφειλέτης αναλαμβάνει πρωτίστως την υποχρέωση να εξοφλήσει, κατά κανόνα εντόκως, το ποσό αυτό εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών [πρβλ. απόφαση της 16ης Μαρτίου 2023, Caixabank (Προμήθεια για τα έξοδα φακέλου), C-565/21, EU:C:2023:212, σκέψη 18 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

62 Λαμβανομένης υπόψη της υποχρέωσης στενής ερμηνείας του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η υποχρέωση καταβολής αμοιβής για υπηρεσίες συνδεόμενες με τη μελέτη, τη χορήγηση ή την επεξεργασία του δανείου ή άλλες παρεμφερείς υπηρεσίες συμφυείς με τη δραστηριότητα του πιστωτικού φορέα την οποία συνεπάγεται η χορήγηση του δανείου δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στις κύριες παροχές που απορρέουν από σύμβαση πίστωσης, όπως αυτές προσδιορίστηκαν στην προηγούμενη σκέψη της παρούσας απόφασης [απόφαση της 16ης Μαρτίου 2023, Caixabank (Προμήθεια για τα έξοδα φακέλου), C-565/21, EU:C:2023:212, σκέψεις 22 και 23].

63 Υπενθυμίζεται επίσης ότι οι ρήτρες στις οποίες αναφέρεται η συγκεκριμένη διάταξη εκφεύγουν του ελέγχου του καταχρηστικού τους χαρακτήρα μόνον εφόσον το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο κρίνει, κατόπιν κατά περίπτωση εξετάσεως, ότι έχουν διατυπωθεί από τον επαγγελματία κατά τρόπο σαφή και κατανοητό (απόφαση της 5ης Ιουνίου 2019, GT, C-38/17, EU:C:2019:461, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

64 Εν προκειμένω, όσον αφορά τον χαρακτηρισμό των ρητρών σχετικά με τα έξοδα που αφορούν τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπληρωματικές υπηρεσίες, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι οι υπηρεσίες αυτές συνίστανται στο ότι ο καταναλωτής που τις αγοράζει αποκτά προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους.

65 Επομένως, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας που υπομνήσθηκε στις σκέψεις 61 και 62 της παρούσας απόφασης, δεν προκύπτει ότι οι εν λόγω υπηρεσίες άπτονται της ίδιας της ουσίας της οικείας συμβατικής σχέσης, ήτοι, αφενός, της διάθεσης χρηματικού ποσού από τον δανειστή και, αφετέρου, της –κατά κανόνα– έντοκης επιστροφής του ποσού αυτού εντός των προβλεπόμενων προθεσμιών, ζήτημα το οποίο εναπόκειται εντούτοις στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

66 Επιπλέον, αν, κατόπιν της εξέτασης στην οποία οφείλει να προβεί στο πλαίσιο του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τα έξοδα σχετικά με τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπληρωματικές υπηρεσίες έπρεπε να έχουν περιληφθεί στο «συνολικό κόστος της πίστωσης για τον καταναλωτή», κατά την έννοια του άρθρου 3, στοιχείο ζ′, της οδηγίας 2008/48, και, ως εκ τούτου, στο ΣΕΠΕ, κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 3, στοιχείο θ′, τούτο δεν σημαίνει ότι οι ρήτρες που αφορούν τα συγκεκριμένα έξοδα εμπίπτουν αυτοδικαίως στην εξαίρεση του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13.

67 Πράγματι, όπως έκρινε το Δικαστήριο στη σκέψη 47 της απόφασης της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127), το ακριβές περιεχόμενο του όρου «κύριο αντικείμενο», κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, δεν μπορεί να καθορισθεί βάσει της έννοιας του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή», κατά το άρθρο 3, στοιχείο ζ′, της οδηγίας 2008/48. Επομένως, το γεγονός ότι διάφορα είδη εξόδων περιλαμβάνονται στο συνολικό κόστος ενός καταναλωτικού δανείου δεν είναι καθοριστικής σημασίας για να γίνει δεκτό ότι τα έξοδα αυτά εμπίπτουν στις κύριες παροχές της οικείας σύμβασης πίστωσης (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2020, Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 και C-252/19, EU:C:2020:631, σκέψη 69).

68 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι ρήτρες αφορώσες συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με σύμβαση καταναλωτικής πίστης, οι οποίες παρέχουν στον καταναλωτή που αγοράζει τις υπηρεσίες αυτές προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, δεν εμπίπτουν, κατ' αρχήν, στο κύριο αντικείμενο της σύμβασης αυτής, κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης, και, ως εκ τούτου, δεν εκφεύγουν του ελέγχου του καταχρηστικού τους χαρακτήρα.

Επί του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος

69 Με το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με το σημείο 1, στοιχείο ξ′, του παραρτήματος της οδηγίας αυτής, έχει την έννοια ότι η ρήτρα σύμβασης καταναλωτικής πίστης η οποία παρέχει στον ενδιαφερόμενο καταναλωτή τη δυνατότητα να μεταθέτει ή να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές των μηνιαίων δόσεων της πίστωσης έναντι πρόσθετων επιβαρύνσεων, τις οποίες καταβάλλει ο καταναλωτής μολονότι δεν είναι βέβαιο ότι θα κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής, έχει καταχρηστικό χαρακτήρα.

70 Το παράρτημα της οδηγίας 93/13, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής, περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται, στο σημείο 1, στοιχείο ξ′, του παραρτήματος αυτού, εκείνες που έχουν ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα να υποχρεώνουν τον καταναλωτή να εκπληρώνει όλες τις υποχρεώσεις του ενώ ταυτόχρονα ο επαγγελματίας δεν έχει εκπληρώσει τις δικές του.

71 Από το γράμμα του εν λόγω σημείου 1, στοιχείο ξ′, προκύπτει ότι αυτό δεν αφορά ρήτρα σύμβασης πίστωσης που παρέχει στον ενδιαφερόμενο καταναλωτή τη δυνατότητα να μεταθέτει ή να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές των μηνιαίων δόσεων της πίστωσης έναντι καταβολής πρόσθετων επιβαρύνσεων, στο μέτρο που μια τέτοια ρήτρα προβλέπει ενδεχόμενη υποχρέωση

την οποία ο επαγγελματίας υποχρεούται, κατ' αρχήν, να εκπληρώσει, έναντι του κόστους που αντιστοιχεί στην αυξημένη ευελιξία που παρέχεται στον καταναλωτή κατά την εκτέλεση της σύμβασης αυτής.

72 Εντούτοις, τούτο δεν σημαίνει ότι μια τέτοια ρήτρα δεν μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, αν δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης και αν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση.

73 Όσον αφορά το ζήτημα του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας πρέπει να κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

74 Σε κάθε περίπτωση, υπενθυμίζεται ότι, στο πλαίσιο της εκτίμησης περί του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί επί του χαρακτηρισμού της ρήτρας αυτής βάσει των ιδιαίτερων περιστάσεων της συγκεκριμένης περίπτωσης και στο Δικαστήριο να συναγάγει από τις διατάξεις της οδηγίας 93/13 τα κριτήρια που μπορεί ή πρέπει να εφαρμόζει το εθνικό δικαστήριο κατά τον έλεγχο συμβατικής ρήτρας με γνώμονα τις διατάξεις αυτές [απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2020, A (Υπεκμίσθωση κοινωνικής κατοικίας), C-738/19, EU:C:2020:687, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

75 Επομένως, εν προκειμένω, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει αν η ρήτρα η οποία παρέχει στον ενδιαφερόμενο καταναλωτή τη δυνατότητα να μεταθέτει ή να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές των μηνιαίων δόσεων της πίστωσης έναντι της καταβολής πρόσθετων επιβαρύνσεων, ανεξαρτήτως του αν ο καταναλωτής κάνει πράγματι χρήση των υπηρεσιών αυτών, πρέπει να θεωρηθεί καταχρηστική λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των περιστάσεων που περιέβαλαν τη σύναψη της πιστωτικής σύμβασης.

76 Προς τούτο, τόσο ο διαφανής χαρακτήρας της ρήτρας αυτής, όπως απαιτείται από το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13 (πρβλ. απόφαση της 10ης Ιουνίου 2021, BNP Paribas Personal Finance, C-609/19, EU:C:2021:469, σκέψη 62 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), όσο και το περιθώριο εκτίμησης που διαθέτει ο δανειστής στο πλαίσιο αίτησης τροποποίησης του σχεδίου αποπληρωμής της πίστωσης αποτελούν κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα της εν λόγω ρήτρας, και ιδίως της συμβατικής ανισορροπίας που αυτή ενδεχομένως δημιουργεί.

77 Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, εναπόκειται επίσης στο αιτούν δικαστήριο να σταθμίσει το ύψος της πρόσθετης επιβάρυνσης που συνεπάγεται η απόκτηση της οικείας υπηρεσίας και το ποσό του χορηγηθέντος δανείου, λαμβάνοντας επίσης υπόψη το σύνολο των εξόδων που συνδέονται με την επίμαχη στην κύρια δίκη σύμβαση πίστωσης. Πράγματι, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όταν από μια ποσοτικού χαρακτήρα οικονομική εκτίμηση προκύπτει σημαντική ανισορροπία, η ανισορροπία αυτή μπορεί να διαπιστωθεί χωρίς να χρειάζεται να εξεταστούν άλλα στοιχεία. Στην περίπτωση σύμβασης πίστωσης, μια τέτοια διαπίστωση είναι δυνατή ιδίως εάν οι υπηρεσίες που παρέχονται ως αντιπαροχή για τα έξοδα εκτός τόκων δεν εμπίπτουν ευλόγως στις υπηρεσίες που παρέχονται στο πλαίσιο της σύναψης ή της διαχείρισης της σύμβασης αυτής ή εάν

τα ποσά με τα οποία επιβαρύνεται ο καταναλωτής για έξοδα χορήγησης και διαχείρισης του δανείου παρίστανται προδήλως δυσανάλογα σε σχέση με το ποσό του δανείου (απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2023, Provident Polska, C-321/22, EU:C:2023:911, σκέψη 47 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

78 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η ρήτρα σύμβασης καταναλωτικής πίστης η οποία παρέχει στον ενδιαφερόμενο καταναλωτή τη δυνατότητα να μεταθέτει ή να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές των μηνιαίων δόσεων της πίστωσης έναντι πρόσθετων επιβαρύνσεων, τις οποίες καταβάλλει ο καταναλωτής μολονότι δεν είναι βέβαιο ότι θα κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής, ενδέχεται να έχει καταχρηστικό χαρακτήρα όταν, μεταξύ άλλων, οι επιβαρύνσεις αυτές είναι προδήλως δυσανάλογες σε σχέση με το ποσό του χορηγηθέντος δανείου.

Επί του έκτου προδικαστικού ερωτήματος

79 Με το έκτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει να υποχρεωθεί ο καταναλωτής να φέρει μέρος των δικαστικών εξόδων όταν, αφού διαπιστωθεί η ακυρότητα συμβατικής ρήτρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, γίνεται εν μέρει μόνο δεκτό το αίτημά του περί επιστροφής των ποσών που κατέβαλε αχρεωστήτως δυνάμει της ρήτρας αυτής.

80 Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η ερμηνεία στην οποία κατέληξε το Δικαστήριο με τη σκέψη 99 της απόφασης της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578), έχει εφαρμογή μόνον όταν είναι πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να καθοριστεί η έκταση του δικαιώματος του καταναλωτή για επιστροφή ποσών τα οποία κατέβαλε βάσει ρήτρας που κηρύχθηκε καταχρηστική ή αν η ερμηνεία αυτή εφαρμόζεται και σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες γίνεται εν μέρει μόνο δεκτό το αίτημά του περί επιστροφής των ποσών αυτών.

81 Κατά το εν λόγω δικαστήριο, αν δεν δεχτεί πλήρως την αγωγή της S.G.R., κρίνοντας είτε ότι οι ρήτρες που αφορούν τις επίμαχες στην κύρια δίκη συμπληρωματικές υπηρεσίες εμπίπτουν στο κύριο αντικείμενο της σύμβασης, κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, είτε ότι τα έξοδα σχετικά με τις υπηρεσίες αυτές δεν θα έπρεπε να περιληφθούν στο ΣΕΠΕ δυνάμει της οδηγίας 2008/48, είτε ότι το αίτημα περί εκπτώσεως του δανειστή από το δικαίωμά του να εισπράξει τόκους και έξοδα πρέπει να γίνει δεκτό μόνον εν μέρει, θα πρέπει επίσης να αποφανθεί επί της κατανομής των δικαστικών εξόδων, βάσει του άρθρου 78 του GPK.

82 Υπενθυμίζεται ότι η κατανομή των εξόδων ένδικης διαδικασίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων εμπίπτει στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2022, Servicios prescriptor y medios de pagos EFC, C-215/21, EU:C:2022:723, σκέψη 34 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

83 Μολονότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν απαγορεύει, εν γένει, να επιβαρύνεται ο καταναλωτής με ορισμένα δικαστικά έξοδα όταν ασκεί αγωγή με αίτημα τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας (απόφαση της 7ης Απριλίου 2022, Caixabank, C-385/20, EU:C:2022:278, σκέψη 51), πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η οδηγία 93/13 παρέχει

στον καταναλωτή δικαίωμα να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου προκειμένου να διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας και να αποκλειστεί η εφαρμογή της, δικαίωμα του οποίου πρέπει να διαφυλάσσεται η αποτελεσματικότητα. Επομένως, το καθεστώς κατανομής των δικαστικών εξόδων μιας τέτοιας διαδικασίας δεν πρέπει να αποθαρρύνει τον καταναλωτή από την άσκηση του δικαιώματος αυτού (πρβλ. απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2022, Servicios prescriptor y medios de pagos EFC, C-215/21, EU:C:2022:723, σκέψη 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

84 Στη σκέψη 99 της απόφασης της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578), το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε καθεστώς που επιτρέπει να επιβαρύνεται ο καταναλωτής με μέρος των δικαστικών εξόδων ανάλογα με το ύψος των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών που του επιστρέφονται κατόπιν της αναγνωρίσεως της ακυρότητας συμβατικής ρήτρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, δεδομένου ότι ένα τέτοιο καθεστώς δημιουργεί σημαντικό εμπόδιο ικανό να αποτρέψει τους καταναλωτές από το να ασκήσουν το δικαίωμα σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών το οποίο τους απονέμει η οδηγία 93/13.

85 Το δικονομικό καθεστώς περί καθορισμού των δικαστικών εξόδων το οποίο αφορούσε η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση εκείνη καθιστούσε δυνατό, όπως προκύπτει από τη σκέψη 94 της εν λόγω απόφασης, να μην καταδικάζεται ο επαγγελματίας στο σύνολο των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση που γίνεται μεν πλήρως δεκτή η αγωγή καταναλωτή για την αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας, αλλά γίνεται μερικώς μόνο δεκτή η αγωγή περί επιστροφής ποσών καταβληθέντων δυνάμει της ρήτρας αυτής.

86 Από τη νομολογία που απορρέει από την εν λόγω απόφαση προκύπτει ότι, στην περίπτωση κατά την οποία τα αιτήματα περί ακυρώσεως συμβατικής ρήτρας λόγω καταχρηστικού χαρακτήρα γίνονται πλήρως δεκτά, δεν είναι δυνατόν, εξαιτίας του γεγονότος και μόνον ότι η επιστροφή των ποσών που καταβλήθηκαν κατ' εφαρμογήν της ρήτρας αυτής είναι μόνο μερική, λόγω της ύπαρξης ενέχουσας αντιφάσεις πρακτικής ικανής να εμποδίσει τον καταναλωτή να υπολογίσει ορθώς το ύψος των ποσών των οποίων ζητεί την επιστροφή, να επιβαρύνεται ο καταναλωτής με μέρος των δικαστικών εξόδων, ανάλογα με το ύψος των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών που του επιστρέφονται.

87 Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να υποχρεωθεί ο καταναλωτής να φέρει μέρος των εξόδων στα οποία υποβλήθηκε για να ασκήσει αγωγή με αίτημα τη διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας σε περίπτωση κατά την οποία, αφού διαπιστωθεί η ακυρότητα της ρήτρας αυτής, γίνει εν μέρει δεκτό το αίτημά του περί επιστροφής των ποσών τα οποία κατέβαλε αχρεωστήτως δυνάμει της εν λόγω ρήτρας, ιδίως όταν ο καταναλωτής ασκεί κακόπιστα τα δικαιώματά του επιστροφής. Εντούτοις, αν, μετά την ευδοκίμηση της αγωγής περί κηρύξεως της ακυρότητας, το αίτημα επιστροφής γίνει εν μέρει μόνο δεκτό για τον λόγο ότι είναι πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές για τον εν λόγω καταναλωτή να καθορίσει την έκταση του δικαιώματός του για επιστροφή των ποσών αυτών, ένα δικονομικό καθεστώς δυνάμει του οποίου ο καταναλωτής πρέπει να φέρει μέρος των σχετικών με μια τέτοια διαδικασία δικαστικών εξόδων είναι ικανό να τον αποθαρρύνει από την άσκηση των δικαιωμάτων που του παρέχει η οδηγία 93/13.

88 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω σκέψεων, στο έκτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει να υποχρεωθεί ο καταναλωτής να φέρει μέρος των δικαστικών εξόδων, όταν, αφού διαπιστωθεί η ακυρότητα συμβατικής ρήτρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, γίνεται εν μέρει μόνο δεκτό το αίτημά του περί επιστροφής των ποσών που κατέβαλε αχρεωστήτως δυνάμει της ρήτρας αυτής, για τον λόγο ότι είναι πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να καθοριστεί η έκταση του δικαιώματος του καταναλωτή για επιστροφή των ποσών αυτών.

Επί των δικαστικών εξόδων

89 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (ένατο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Το άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2008/48/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2008, για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης και την κατάργηση της οδηγίας 87/102/ΕΟΚ του Συμβουλίου,**

   έχει την έννοια ότι:

   τα έξοδα που αφορούν συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με σύμβαση καταναλωτικής πίστης, οι οποίες παρέχουν στον καταναλωτή που τις αγοράζει προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, εμπίπτουν στην έννοια του «συνολικού κόστους της πίστωσης για τον καταναλωτή», κατά τη διάταξη αυτή, και, κατά συνέπεια, στην έννοια του «συνολικού ετήσιου πραγματικού επιτοκίου», κατά το εν λόγω άρθρο 3, στοιχείο θ', όταν η απόκτηση των εν λόγω υπηρεσιών παρίσταται υποχρεωτική για την έγκριση της οικείας πίστωσης ή όταν οι υπηρεσίες αυτές συνιστούν μεθόδευση που αποσκοπεί στην απόκρυψη του πραγματικού κόστους της πίστωσης.

2) **Το άρθρο 10, παράγραφος 2, στοιχείο ζ', και το άρθρο 23 της οδηγίας 2008/48**

   έχουν την έννοια ότι:

   όταν σε σύμβαση καταναλωτικής πίστης δεν αναγράφεται συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο το οποίο να περιλαμβάνει όλα τα έξοδα που προβλέπονται στο άρθρο 3, στοιχείο ζ', της οδηγίας, δεν αντιτίθενται στο να λογίζεται η σύμβαση αυτή ως μη υποκείμενη σε τόκους και έξοδα, με αποτέλεσμα η ακύρωσή της να συνεπάγεται μόνον την επιστροφή, από τον οικείο καταναλωτή, του κεφαλαίου του δανείου.

3) **Το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές,**

έχει την έννοια ότι:

ρήτρες αφορώσες συμπληρωματικές υπηρεσίες σχετικές με σύμβαση καταναλωτικής πίστης, οι οποίες παρέχουν στον καταναλωτή που αγοράζει τις υπηρεσίες αυτές προτεραιότητα κατά την εξέταση της αίτησής του για χορήγηση πίστωσης και κατά την εκταμίευση του ποσού του δανείου καθώς και τη δυνατότητα μετάθεσης της εξόφλησης των μηνιαίων δόσεων ή μείωσης του ποσού τους, δεν εμπίπτουν, κατ' αρχήν, στο κύριο αντικείμενο της σύμβασης αυτής, κατά την έννοια της εν λόγω διάταξης, και, ως εκ τούτου, δεν εκφεύγουν του ελέγχου του καταχρηστικού τους χαρακτήρα.

4) **Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13**

έχει την έννοια ότι:

η ρήτρα σύμβασης καταναλωτικής πίστης που παρέχει στον ενδιαφερόμενο καταναλωτή τη δυνατότητα να μεταθέτει ή να αναδιαρθρώνει τις πληρωμές των μηνιαίων δόσεων της πίστωσης έναντι πρόσθετων επιβαρύνσεων, τις οποίες καταβάλλει ο καταναλωτής μολονότι δεν είναι βέβαιο ότι θα κάνει χρήση της δυνατότητας αυτής, ενδέχεται να έχει καταχρηστικό χαρακτήρα όταν, μεταξύ άλλων, οι επιβαρύνσεις αυτές είναι προδήλως δυσανάλογες σε σχέση με το ποσό του χορηγηθέντος δανείου.

5) **Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας,**

έχουν την έννοια ότι:

αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει να υποχρεωθεί ο καταναλωτής να φέρει μέρος των δικαστικών εξόδων, όταν, αφού διαπιστωθεί η ακυρότητα συμβατικής ρήτρας λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα της, γίνεται εν μέρει μόνο δεκτό το αίτημά του περί επιστροφής των ποσών που κατέβαλε αχρεωστήτως δυνάμει της ρήτρας αυτής, για τον λόγο ότι είναι πρακτικώς αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να καθοριστεί η έκταση του δικαιώματος του καταναλωτή για επιστροφή των ποσών αυτών.

(υπογραφές)